

У контексті “*А над смарагдом луки уже нависло небо гробове*” [2, 357] поет відбиває уявлення давніх українців про *небо*. Одне з перелічених П. Чубинським уявлень: “небо – здоровенне покривало” – реалізовано у метафорі *нависло небо гробове*. Відбувається контрастне зіткнення двох образів – *смарагд луки* і *небо гробове*, що свідчить про прихід тяжких часів, передчуття чогось страшного, світла картина природи враз змінюється моторошними реаліями.

Таким чином, серед метафор на позначення “астральної” моделі світу найчисленніші групи становлять конструкції з компонентами *зірка* та *сонце*, які базуються переважно на основі зорових асоціацій і є домінантами поетичної моделі світу В. Стуса.

Література

1. Костомаров М. Слов'янська міфологія / М. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
2. Стус В. Час творчості / В. Стус. – К. : Дніпро, 2005. – 704 с.
3. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М. : Прогресс. – С. 82–110.
4. Філон М. Символічні значення лексичних одиниць у поезії Тараса Шевченка / М. Філон // Слово про Шевченка. – Х. : Основа, 1998. – С. 92–102.

Глазова С.М.,

кандидат філологічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет

ЕФЕКТ КОМПРЕСІЇ ПОЯСНЮВАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

За характером ілокутивної цілі, притаманної тим чи іншим висловленням, традиційно виділяють такі основні п'ять груп, як репрезентативи (констативи), директиви, комісиви, експресиви та декларативи [4, 180 – 188]. У кожній із названих груп диференціюють різновиди. Критерієм для об'єднання певних різновидів у групи за характером мовленнєвих дій є мета – задум, внутрішньо притаманний їм [5, 252]. Обмеження щодо використання пояснювально-ототожнювальних висловлень у функції тих чи інших ілокутивних типів та різновидів все ж не є визначальними і не впливають на констатацію того факту, що досліджувані конструкції становлять питомо плідне синтаксичне явище, призначене для забезпечення мовленнєвих потреб людини на шляху до порозуміння, що й свідчить про **актуальність** обраної теми дослідження.

Мета – дослідити особливості функціонування ілокутивних актів комісивного типу як пояснювальних висловлювань в сучасній українській мові.

Свій прагматичний потенціал пояснювальні конструкції виявляють також у ролі ілокутивних актів комісивного типу. Характерною ознакою цього типу

висловлень є вербальне означення мовцем певних наслідків, які вже в момент мовлення слухач має прийняти за актуальні дії. Дж. Сьорль, зокрема, зараховує до цієї групи такі мовленнєві дії, як обіцянку, присягання, пропозицію, погрозу та ін. Та особливість комісивних висловлень, що в безпосередній ситуації спілкування у мовця виникає потреба глибоко переконати слухача в реальній здійсненності того, про що він говорить, сприяє їх втіленню в пояснювальні конструкції. Закономірність цього факту цілком очевидна: пояснювальні висловлення створюють ефект компресії, можуть увиразнювати ті чи інші значеннєві елементи семантичної структури комісивного висловлення з метою більш глибокого переконання слухача, створенню в нього враження доконечної, обов'язкової результативної реалізації слів мовця в дійсності, як, наприклад, у висловленні *Я обіцяю взяти під особистий контроль розслідування цієї справи, **тобто** винуватці будуть знайдені й покарані згідно з чинним законодавством* (Із усного мовлення).

До найбільш нейтрального різновиду мовленнєвих актів цього типу належить обіцянка. Ілокутивний намір мовця – пообіцяти слухачеві щось (виконання/невиконання чогось) – може реалізуватися в різних типах речень. Найпростішими прагматично орієнтованими висловленнями виступають перформативні висловлення, тобто ті, у структурі яких наявні лексеми на позначення ілокутивного наміру мовця, такі, як: *обіцяю, клянуся* тощо, наприклад: *Обіцяю, що берегтиму її як зіницю ока* (Із усного мовлення).

У деяких випадках, зокрема в умовах такої комунікативної ситуації, коли комуніканти не знайомі, або знайомі мимохідь, виникає потреба в представленні більш переконливих аргументів, ніж єдине слово “обіцяю”, у яке, можливо, мовець і вкладає всю міру своєї честі й відповідальності щодо здійснення певної дії. Саме за таких умов мовленнєва репрезентація ілокутивного наміру пообіцяти набирає значущості. Інколи цьому сприяє використання пояснювальних висловлень.

Так, у мовленнєвому контексті:

- *Пообіцяй мені, що як приїдеш до Амстердама, побачимося. Але не затягуй приїзду, щоб я не забула тебе.*

- *Я намагатимуся, обіцяю, **тобто** прикладу всіх зусиль – відповів їй.*

Проте наступного разу я потрапив сюди аж за чотири місяці (Ю. Покальчук) розмова відбувається між персонажами, які випадково перетнулися, й їх знайомство не було довготривалим. З огляду на це герой оцінює свою обіцянку “я намагатимуся, обіцяю” як таку, яка не цілком передає його реальний намір – обов'язково побачитися з дівчиною, а тому використовує додаткове висловлення, у якому замість предикатної лексеми зі значенням воління, яке слабо виражає справжня воля мовця, уживає предикатну лексему *прикладу (сили)*, більш адекватну ситуації спілкування та його ілокутивному наміру – переконати дівчину.

Близьким до обіцянки за своїм ілокутивним потенціалом є так зване присягання. На відміну від обіцянки, для присягання характерним є ілокутивний намір не просто переконати слухача, пообіцявши виконати ту чи

іншу дію, а ще й необхідність ствердити силу свого слова посиленням на певні загальновизнані цінності (Святе Письмо, землю, батьків тощо).

Присяганням мовець ставить слухача в двоїсту ситуацію: навіть якщо слухач не вірить обіцянці мовця, то він мусить повірити його присязі, заґрунтованій на спільних для них обох цінностях, але, з іншого боку, чи може слухач вірити й цій присязі, якщо потенційно він не може довіряти мовцеві. Саме із цих причин у формуванні промісивного висловлення – присягання – мовець може використати пояснювальну конструкцію й у своєрідний спосіб запропонувати варіанти присяги, які б могли впевнити слухача в справжності, чесності його слів, наприклад: *Вона робитиме все, що скажуть посередники бога, вона може піти в монастир, у пустелю, буде їсти тільки акриди й дикий мед, спати на жорстві, носити волосяні сорочки. (Цікаво все ж таки, де їх тепер узяти, нема ж ніяких фабрик волосяних сорочок). Одне слово, коли богові хоч трішки цікаво, щоб вона була добра, він повинен, він просто мусить піти на її умови* (В. Винниченко).

Погроза як один із виразних ілокутивних актів комісивного типу ґрунтується на тому, що мовець окреслює негативні наслідки певного стану речей для співрозмовника чи третьої особи. Категоричність цього різновиду комісивів не сприяє їх оформленню в пояснювальні висловлення. Більш точним позначенням ілокутивної сили висловлення, реалізованого в пояснювальній конструкції, може бути попередження. Цей різновид характеризується меншою категоричністю й у його пресупозиції є своєрідне співчуття мовця особі (особам), до якої той спрямовує мовленнєвий акт. Виразна інтенція мовця на пом'якшення свого висловлення становить ілокутивну силу такого висловлення: *Ще раз повторюю, якщо ви не зізнаєтесь, хто розбив скло, то будуть вжиті жорсткі заходи по відношенню до всіх, **тобто** зізнавшись, ви уникнете покарання, а розмова буде тільки з винуватцями* (Із усного мовлення). З метою викликати довіру колективу, мовець погрожує покаранням, але потім вдається до своєрідного загравання, вказуючи на диференційований підхід при розв'язанні проблеми.

Література

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К., 1992. – 224 с.
2. Комина Н. А. Систематика коммуникативно-прагматических типов высказывания Н. А. Комина // Прагматические аспекты функционирования языка. – Барнаул : Алтайский гос. ун-т, 1983. – С. 93–101.
3. Лакофф Дж. Прагматика в естественной логике / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.16. – М. : Прогресс, 1985. – С. 439–470.
4. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
5. Серль Дж., Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Серль, Д. Вандервекен // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 18. – М. : Прогресс, 1986. – С. 242–263.